

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-105>

УДК 338.48(477)

ЕКСКАРСІЙНІ МАРШРУТИ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО ЯК СКЛАДОВА ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

EXCURSION ROUTES OF KAMIANETS-PODILSKYI AS A COMPONENT OF TOURIST ACTIVITIES

Хоптяр Андрій Юрійович

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана ОгієнкаORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7870-5778>**Опрія Богдана Олексіївна**

кандидат історичних наук, доцент кафедри

туризму та готельно-ресторанної справи,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6751-1030>**Khoptiar Andrii, Opra Bohdana**

Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University

Місто Кам'янець-Подільський, давній історико-культурний центр Поділля, є унікальним туристичним магнітом України, який поєднує багатогранну історію, архітектурну спадщину та природну красу. Однією з важливих складових туристичної атрактивності міста є екскурсійні маршрути, розроблені Кам'янець-Подільським історичним музеєм-заповідником. Вони охоплюють понад 100 пам'яток національного та місцевого значення, включаючи знаменитий замок, Старе місто та об'єкти, пов'язані з історією Української Народної республіки (1917–1921 рр.). Найбільший попит мають путівники «Кам'янець-Подільський замок» і «Кам'янець – погляд у минуле», доступні також через аудіогіди. Саме аналізу популярних екскурсійних маршрутів Кам'янець-Подільського присвячено дане дослідження. Ця компонента місцевого туристичного продукту здобуває все більшу популярність серед туристів, що сприяє розвитку регіональної економіки й сфери гостинності.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський, технології туристичної діяльності, замок, історико-культурна спадщина Поділля, Світова культура та мистецтво, екскурсійна діяльність, туropolейтинг, туристичний продукт, Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник, кулінарна етнологія Поділля.

Kamianets-Podilskiy, a city in western Ukraine, is a treasure trove of historical traditions, architectural marvels, and natural beauty. Located in Khmelnytskyi Oblast, it is one of Ukraine's top tourist destinations, offering a blend of rich history, well-preserved cultural heritage, and a robust tourism infrastructure. Central to its appeal are the diverse guided tours designed by the Kamianets-Podilskiy State Historical Museum-Reserve, which highlight the city's landmarks, cultural legacy, and unique traditions. The article explores the role of these tours in promoting tourism and economic growth. It emphasizes the city's historical significance, from its origins in the Kyivan Rus era to its role as a cultural and administrative hub in the Podillia region during the 14th–19th centuries. Notable attractions include the Kamianets-Podilskiy Fortress, recognized as one of Ukraine's "Seven Historical Wonders" and a candidate for UNESCO World Heritage status, and the Old Town, a living open-air museum hosting architectural gems like the Cathedral of Saints Peter and Paul and objects of Magdeburg Law governance: Polish magistrate, Ruthenian magistrate etc. The guided routes are meticulously documented in various travel guides, such as those focusing on the fortress («The Old Castle tour»), Old Town («Kamianets – a view into the past»), and the city's brief role as the capital of the Ukrainian People's Republic («Kamianets – the last capital of Ukrainian People's Republic»). These routes not only enhance the visitor experience but also contribute to preserving and promoting Kamianets-Podilskiy's cultural and historical assets. With over 26,000 participants in 2023, the tours have bolstered the city's reputation as a premier destination in Podillia, offering insights into medieval life, architectural traditions, and local governance. Future plans for additional routes (such as tour guide «Temples and sacred objects of Kamianets-Podilskiy», tourist route «Gastronomical Podillia») promise to further enrich the city's appeal, ensuring the conservation of its heritage while fostering sustainable tourism growth.

Keywords: Kamianets-Podilskiy, technologies of tourist activity, castle, historical and cultural heritage of Podillia, World culture and art, excursion activity, touropolaying, tourist product, Kamianets-Podilskiy State Historical Museum-Reserve, culinary ethnology of Podillia.

Постановка проблеми. Кам'янець-Подільський – це місто, яке поєднує в собі багатогранні історичні традиції, унікальну архітектуру та захоплюючі природні пейзажі. Розташоване на південному-заході України, в Хмельницькій області, воно стало однією з найпопулярніших туристичних локацій країни. Завдяки своєму історичному минулому, природній красі та розвитку туристичної інфраструктури, Кам'янець-Подільський приваблює туристів з усього світу. Однією з головних складових туристичної діяльності є екскурсійні маршрути, які надають можливість глибше пізнати місто, його пам'ятки, культуру та традиції.

Екскурсійні маршрути Кам'янця-Подільського є важливою частиною туристичної діяльності міста. Вони охоплюють різні аспекти історії, культури, архітектури, а також природні ландшафти. Місто здавна привертало увагу мандрівників і стало важливим осередком для розвитку екскурсійного туризму в Україні.

У цій статті ми детально розглянемо екскурсійні маршрути Кам'янця-Подільського, розроблені Кам'янець-Подільським історичним музеєм-заповідником, їх примітні риси, а також роль, яку вони відіграють у розвитку туризму в місті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Специфічні та загальні риси туризму як Поділля в цілому, так і Кам'янця-Подільського зокрема вивчають: С. Баженова, М. Марусей, О. Опря, О. Гуменюк, О. Костюк, тощо [1; 2; 3; 4]. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, дана тема далека від наукового вичерпання. Таким чином, подальший аналіз тенденцій розвитку туризму в Кам'янці-Подільському є надзвичайно актуальним для визначення викликів та пріоритетів місцевої туристичної галузі в наступні роки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У наявній науковій літературі інформація про функціонування туристичних та екскурсійних маршрутів на території Кам'янця-Подільського містить чимало білих плям та наукових лакун, тому висвітлення заявленої теми наукової статті є актуальним для комплексного розуміння тенденцій подальшого розвитку туристичної індустрії міста й регіону.

Постановка завдання. В якості головного дослідницького завдання статті автори ставлять за мету розкрити наявні екскурсійні маршрути Кам'янцем-Подільським, що містяться у науково-популярних туристичних путівниках

розроблених Кам'янець-Подільським державним історичним музеєм-заповідником.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із системних факторів туристичної атрактивності Кам'янця-Подільського є його надзвичайно багата історія, яка бере початок ще в Давньоруські часи. У XIV–XIX ст. місто відоме як важливий торговельний, адміністративний та культурний центр усього Поділля. Під час Національних визвольних змагань 1917–1921 рр. Кам'янець понад 6 місяців мав статус тимчасового державного центру Української Народної республіки. Завдяки цьому, Кам'янець-Подільський зберіг безліч пам'яток історії та культури, які є основою для створення екскурсійних маршрутів. Сьогодні на території міста налічується понад 230 історико-архітектурних та культурних пам'яток, національного та місцевого значення. Відтак, Кам'янець посідає третє місце переліку міст України з найвагомішою історико-культурною спадщиною після Києва та Львова [5].

Екскурсійні маршрути є основою складовою туристичної діяльності Кам'янця-Подільського, оскільки ними користується значна кількість туристів, що відвідують місто. Вони сприяють розвитку малого та середнього бізнесу, зокрема в галузі готельного бізнесу, харчування, транспорту та організації розваг.

Екскурсії не лише дозволяють туристам дізнатися про історію та культуру міста, але й допомагають зберегти та підтримати культурну спадщину. Завдяки цьому багато пам'яток отримують належну увагу та фінансування для реставрації та підтримки їхнього стану.

Крім того, екскурсійні маршрути допомагають зберігати екологічний баланс, оскільки вони сприяють розвитку екологічного туризму, що орієнтований на взаємодію з природою без її шкоди.

Головним об'єктом як локальних так і регіональних екскурсійних маршрутів на Поділлі є Кам'янець-Подільський замок-фортеця – одна з найвідоміших архітектурних пам'яток України. У 2008 році цей замок справедливо отримав статус одного із «7 історичних чудес України». Він також є кандидатом на включення до переліку об'єктів Світової історико-культурної спадщини UNESCO [6; 7]. Замок-фортеця, розташований на високому скелястому плато, оточений каньйонами річки Смотрич, є справжнім архітектурним шедевром, який об'єднує елементи Європейської та Османської інженерних традицій. Екскурсії

по фортифікаціях дозволяють туристам зануритися в атмосферу Середньовіччя, дізнатися про її історію, значення в обороні міста, а також про життя людей, які мешкали тут у різні епохи.

Комплексу укріплень фортеці присвячений окремий екскурсійний маршрут, викладений у путівнику «Кам'янець-Подільський замок», розробленому і виданому Кам'янець-Подільським історичним музеєм-заповідником у 2016–2017 рр. [8] Путівник охоплює 24 об'єкти екскурсійного маршруту по фортифікаціях замку, зокрема 13 веж, 12 із яких збереглися до нашого часу та 1 у вигляді фундаментів, замкову криницю, Південний та Північний двори, оборонні галереї тощо. На території замку функціонує 6 експозиційних площ, присвячених різним епізодам історії фортифікації і міста Кам'янця, зокрема «Кам'янець-Подільський замок у XIII–XV ст.», «Устим Кармалюк», «Катівня», «Музей артилерії та інженерної справи» «2022. На зламі», «Музей середньовічних технологій», також включених у маршрут та частково описаних у вищезгаданому путівнику [9].

Велику роль у туристичній атрактивності Кам'янця відіграє його історична частина – Старе місто, вулиці та площі якого збереглися в автентичному вигляді і є справжнім музеєм під відкритим небом. Зараз це територія одразу двох історичних заповідників: Національного історико-культурного заповідника «Кам'янець» (К-ПДІМЗ) та Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника (НІАЗ «Кам'янець»).

Однією з найбільш інформативних та привабливих екскурсійних мандрівок по Старому місту є маршрут «Кам'янець-Подільський. Погляд у минуле», під час якої туристи можуть ознайомитися з його унікальною історією та культурою. Маршрут, закладений в основу однойменного путівника, виданого К-ПДІМЗ у 2018 р., охоплює 56 об'єктів історії та культури міста. Серед них 6 музеїв та експозиційних залів, Ратуша Польського магістрату, Руський магістрат, такі відомі сакральні будівлі як Кафедральний костел святих апостолів Петра і Павла, Домініканський костел святого Миколая, Вірменський костел святого Нікола, Тринітарський костел (церква святого Йосафата), Троїцька церква, Хрестовоздвиженська церква, а також комплекс фортифікацій, що складається з міських стін, надбрамних укріплень та 8 цехових веж XVI–XVII ст. [10].

Вищезгаданому Кафедральному костелу святих апостолів Петра і Павла також присвя-

чений окремий путівник (2015 р.), адже об'єкт має виняткову туристичну атрактивність. Зокрема, на території храму розташована унікальна пам'ятка архітектури – єдиний у світі мусульманський мінарет з християнською Мадонною на верхівці [11].

Об'єктам середньовічного європейського міського (Магдебурзького) права та самоврядування на території Старого міста присвячений путівник «Кам'янець – місто трьох магістратів», виданий у 2024 р., де викладений відповідний екскурсійний маршрут. Він популярно висвітлює унікальну історію розвитку Магдебурзького права у місті, адже провдовж у XV–XVII ст. його територія була розділена між трьома автономними громадами – руською (українською), польською та вірменською. Кожна з громад мала свою власну ратушу (магістрат), територіальну юрисдикцію та судову систему. Путівник та однойменний екскурсійний маршрут охоплюють 4 об'єкти міського самоврядування: Руську (Українську ратушу) XV–XVI ст. (не збереглася, відома лише локація, де вона розташовувалась), Польський магістрат, Руський (Український) магістрат XVI–XVII ст., Вірменський магістрат [12].

Доволі популярним та актуальним екскурсійним маршрутом є також мандрівка історико-культурними об'єктами міста доби Української народної республіки. У червні-листопаді 1919 р. тут розташовувалися усі найвищі органи влади УНР – міністерства, відомства та резиденція Директорії на чолі з Симоном Петлюрою. Путівник «Кам'янець – остання столиця УНР» (виданий у 2019 р.) висвітлює основні події Національно-визвольних змагань, пов'язані з Кам'янцем, а також охоплює 30 об'єктів однойменного маршруту, серед яких будівля резиденції Директорії, Міністерство військових справ (Подільський окружний суд), Скарбниця УНР (Промисловий банк), Кам'янець-Подільський університет та ін. [13].

Також слід зазначити, що екскурсійні маршрути «Кам'янець-Подільський замок» та «Кам'янець – погляд у минуле» доступні на безкоштовному сервісі онлайн-екскурсій та аудіогідів IZI.Travel. Такі аудіогіди здатні замінити роботу «живого» екскурсовода на екскурсійному маршруті або забезпечити віддалену екскурсію історико-культурними пам'ятками міста [14].

Варто додати, що колектив К-ПДІМЗ не зупиняється на досягнутому та планує розробку нових екскурсійних маршрутів та туристичних путівників у майбутньому. Так, на

2025 р. запланований друк путівника «Храми та сакральні об'єкти Кам'янця-Подільського» із введенням в дію відповідного маршруту. Крім того, на завершальному етапі розробка туристичного екскурсійного маршруту «Гастрономічне Поділля», який охоплює головні гастрономічні локації, заклади й спеціальності регіону, зокрема Кам'янець-Подільський (спеціальності – вареники з бебешками та котлети по-подільськи з бринзою), Маліївці (спеціальність – білий борщ), Стару Ушицю (спеціальність – рибна підпалка), Зіньків (спеціальність – зіньківська ковбаса), Хмельницький (спеціальності – лежні та годзя) тощо.

Усі вищезгадані екскурсійні маршрути, викладені у відповідних путівниках є важливим фактором туристичної привабливості міста. Зокрема, у 2023 р. за цими маршрутами було проведено сумарно 2989 екскурсій з 26458 екскурсантами, які ознайомились з основним історико-культурними й туристичними об'єктами Кам'янця-Подільського. Таке

масштабне туристичне охоплення відчутно сприяє популяризації міста, як головної туристичної атракції Поділля.¹

Висновки. Таким чином, екскурсійні маршрути Кам'янця-Подільського є важливою складовою туристичної діяльності як міста в цілому, так і К-ПДІМЗ зокрема. Вони охоплюють різноманітні аспекти – від історичних пам'яток та культурної спадщини до природних красот і екологічних маршрутів. Це туристичний продукт, який дає змогу для відвідувачів міста повною мірою насолоджуватися унікальними можливостями для подорожей і досліджень. Кам'янець-Подільський завдяки своїм екскурсійним маршрутам здобуває все більшу популярність серед туристів, що сприяє розвитку регіонального туризму та економіки. Кам'янець-Подільський має великий потенціал для подальшого розвитку екскурсійних послуг, що дозволяє забезпечити не лише економічну вигоду, а й зберегти культурну та історичну спадщину для майбутніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баженова С. Е. Сучасний стан туристичної галузі в Хмельницькій області. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки*. 2013. Вип. 8. С. 314–315.
2. Баженова С., Марусей Т., Опря Б., Хоптяр А. Хмельниччина туристична: історико-культурні, природно-географічні та економічні аспекти розвитку: колективна монографія. Кам'янець-Подільський: в-во Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 2019. 208 с.
3. Гуменюк О.В. Розвиток туризму в Хмельницькій області як складова характеристика міжнародного бізнесу регіону. *Актуальні проблеми розвитку рекреаційного бізнесу в Україні та підвищення його конкурентоспроможності*. 2014. Вип. 1. С. 27.
4. Костюк О.М. Туристичні ресурси і розробка туру Хмельницькою областю. URL: <http://tourismbook.com/books/-book-42/chapter-1451/>. (дата звернення: 22.11.2024).
5. Перелік історико-архітектурних пам'яток Кам'янця подільського на сайті Національно-природного парку «Подільські Товтри» URL: <https://www.npptomtry.org.ua/category/pro-park/istoriko-arhitekturni-pamyatky/> (дата звернення: 22.11.2024).
6. Коли Кам'янець потрапить до ЮНЕСКО? URL: https://k-p.net.ua/istoriya_kamyantca/6404-koli-kamyanecporade-v-yunesko.html (дата звернення: 22.11.2024).
7. Номінація до списку світової культурної спадщини ЮНЕСКО URL: https://www.npptomtry.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/nom_03.rtf (дата звернення: 22.11.2024).
8. Кам'янець-Подільський замок. Туристичний путівник. Кам'янець-Подільський: Віта-друк, 2016. 28 с.
9. Об'єкт старий замок на сайті Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника URL: <http://muzeum.in.ua/stara-fortetsia.html> (дата звернення: 22.11.2024).
10. Майор Р., Старенький І., Хоптяр А. Кам'янець. Погляд у минуле. Туристичний путівник. Кам'янець-Подільський: ФОП Буйницький, 2019 (видання друге). 48 с.
11. Кафедральний костел Святих Апостолів Петра і Павла. Путівник. Кам'янець-Подільський, 2015. 38 с.
12. Хоптяр А., Ващук Д., Карбовська Ж. Кам'янець – місто трьох магистратів. Туристичний путівник / Науково-популярне видання. Кам'янець-Подільський: ФОП Панькова А. С., 2024. 40 с.
13. Хоптяр А.Ю. Кам'янець-Подільський – столиця Української Народної Республіки: історичний нарис. Туристичний путівник. Кам'янець-Подільський: ФОП Буйницький О. А., 2019. 120 с.
14. Аудіогід Старим містом Кам'янця-Подільського на сайті izi.travel URL: <https://izi.travel/en/6985-kamyanec-podilskiy-stare-misto/uk> (дата звернення: 22.11.2024).

¹ Статистика, надана Кам'янець-Подільським державним історичним музеєм заповідником за 2023 р.

REFERENCES:

1. Bazhenova S.E. (2013) Suchasnyy stan turystychnoy haluzi v Khmel'nyts'kiy oblasti. [The Current State of the Tourism Industry in the Khmelnytskyi Region]. *Visnyk Kam'yanets-Podil's'kogo natsional'nogo universytetu imeni Ivana Ohienka. Ekonomichni nauky.* –Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University bulletin. Economic Sciences. Vol. 8, 314–315 [in Ukrainian].
2. Bazhenova S., Marusey T., Oprya B., Khoptyar A. (2019) Khmel'nychchyna turystychna: istoryko-kul'turni, pryrodno-heohrafichni ta ekonomichni aspekty rozvytku: kolektyvna monohrafiya [Khmelnychchyna touristic: Historical-Cultural, Natural-Geographical, and Economic Aspects of Development: Collective Monograph]. Kamianets-Podilskyi: Publishing House of the Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 2019. 208 p. [in Ukrainian].
3. Humeniuk O.V. (2014) Rozvytok turizmu v Khmelnytskii oblasti yak skladova kharakterystyka mizhnarodnoho biznesu rehionu. [The development of tourism in the Khmelnytskyi region as a component characteristic of the region's international business]. Aktualni problemy rozvytku rekreatsiynoho biznesu v Ukraini ta pidvyshchennia yoho konkurentospromozhnosti. Vol 1. P. 27.
4. Kostiuk O.M. Turystychni resursy i rozrobka turu Khmelnytskoiu oblastiu. [Tourist resources and tour development of Khmelnytskyi region]. Retrieved from <http://tourismbook.com/books/-book-42/chapter-1451/>. [in Ukrainian].
5. List of Historical and Architectural Monuments of Kamianets-Podilskyi on the website of the National Nature Park «Podilski Tovtry». Retrieved from <https://www.npptovtry.org.ua/category/pro-park/istoryko-arhitekturni-pamyatky/> [in Ukrainian].
6. Koly Kam'yanets potrapyt' do UNESCO? [When will Kamianets be added to UNESCO list?]. Retrieved from https://k-p.net.ua/istoriya_kamyantca/6404-koli-kamyanec-popade-v-yunesko.html [in Ukrainian].
7. Nominatsiya do spysku svitovoyi kul'turnoyi spadshchyny UNESCO [Nomination for the UNESCO World Cultural Heritage List]. Retrieved from https://www.npptovtry.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/nom_03.rtf [in Ukrainian].
8. Maior R., Starenkyi I., Khoptiar A. (2016) Kamianets-Podilskyi zamok. Turystychnyi putivnyk. [Kamianets-Podilskyi Castle. Tourist Guide]. Kamianets-Podilskyi: Vita-Druk, 2016. 28 p. [In Ukrainian]
9. Ob'iekt staryy zamok na sayti Kam'yanets-Podil's'kogo istorychnoho muzeiu-zapovidnyka [Object «Old Castle» on the website of the Kamianets-Podilskyi Historical and Cultural Reserve Museum]. Retrieved from <http://muzeum.in.ua/stara-fortetsia.html> [in Ukrainian].
10. Maior R., Starenkyi I., Khoptiar A. (2019) Kamianets. Pohliad u mynule. Turystychnyi putivnyk. [Kamianets. A Glimpse into the Past. Tourist Guide.] Kamianets-Podilskyi: FOP Buinytskyi. (Second edition). 48 p. [in Ukrainian].
11. Maior R. (2015) Kafedralnyi kostel Sviatykh Apostoliv Petra i Pavla. Putivnyk. [Cathedral of Saints Peter and Paul. A Guide.] Kamianets-Podilskyi. 38 p. [in Ukrainian].
12. Khoptiar A., Vashchuk D., Karbovska Zh. (2024) Kamianets – misto troch mahistrativ. Turystychnyi putivnyk / Naukovo-populiarne vydannia. [Kamianets – City of Three Magistrates. Tourist Guide / Popular Science Edition.] Kamianets-Podilskyi, 40 p. [in Ukrainian].
13. Khoptiar A.Yu. (2019) Kamianets-Podilskyi – stolytsia Ukraini's'koi Narodnoi Respubliki: istorychnyi narys. Turystychnyi putivnyk. [Kamianets-Podilskyi – Capital of the Ukrainian People's Republic: A Historical Essay. Tourist Guide.] Kamianets-Podilskyi: FOP Buinytskyi O.A. 120 p. [in Ukrainian].
14. Audio Guide of the Old Town of Kamianets-Podilskyi on the [izi.travel](https://izi.travel/en/6985-kam-yanec-podilskiy-stare-misto/uk) website. Retrieved from <https://izi.travel/en/6985-kam-yanec-podilskiy-stare-misto/uk> [in Ukrainian].